

LIZARDI ETA LIZARDIREN INGURUAN

*(1983ko martxoaren 13an
Tolosan Lizardiren omenezko
ospakizunetan irakurria).*

Agur, jaun-andreok:

Gure mende honen hasieran, oraindik erromantiko kutsu gehiegi zebilen euskal literaturan eta horren ondasun kaskarrakin aurkitu ziren Lizardi zenaren garaikoak. Kultur ekintzak ere izaten ditutze beren modak eta horrekin batean sorketak ere bai bere baitan aldakuntzen beharra. Sorketaren bidez egunean egungora aldatu beharra bere baitan bai du kultur ekintzak. Belaunaldi bakoitzean, zientzia eta teknikak bezala, kultur ekintzak ere garai bakoitzeko gizarteari moldatu eta lotu beharra dutenez.

Hortan ohartuak ziren Euskaltzaleak zeritzan elkartearen mugimendu hura asmatu zutenek. Era berritzea egosiko zuen salda egokitzea edo maniatzea beharrezko zen eta horrek ekarri zuen elkartearen sorrera.

Aintzina Arkadia bereziren bat izan genuen ustea, euskaldun erromantikoek maizenik erabiltzen zuten ideia zen, orduko olerkariak sasi-lilura hortan amets egiten zutelarik. Hargatik nahi izan zuten Euskaltzaleak elkartekoek literaturaren eraberritzea eta bide berrietatik bizkortzea, euskaldun gazteria lozorrotik aterez.

1926 eta 1927. urteetan egosi zen «Euskeraren Eguna» ospatzeko ideia, zenbait jaialdirekin batean literatura lehiaketak eta

bertsolari saioak antolatuz. Horren ondorioz, 1930. urteko martxoaren 9an, Zumaian bildurik, «Euskeraren Eguna»-ren antolatzaileek, orduan ehun pertsona soil soilik taldea osatzen zutenek, Euskaltzaleak deitu elkarteari eman zioten hasiera. Beren deiak erantzun ona izan zuen eta bat batean bi mila bazkideren kopurura hurbildu: Olerki, Antzerki eta Eleberri lehiaketak eratziaz gainera euskara eskoletara eroateko ekin-tzak bideratzea hartu zuten helburutzat. Urte bereko irailean Bergaran eratu ziren Eusko Ikaskuntzaren batzarretan parte hartu zuen lehen aldiz bere egiturazko nortasun osoan. Baina aurkezpen hontan olerkiari soilik lotuko natzaio, Lizardiren garaiko giroaren adierazgarri.

Erakundeek izaten dute gizon eragilerik eta Euskaltzaleak zeritzanean Jose Ariztimuño «Aitzol» nabarmendu zen gehinik. Kulturaz jantzia zen eta ondotoxo zekien literaturak gizartean duen garrantziaz eta literaturgintzaren barnean olerkariak zer nolako balioa zuen. Ikusi besterik ez dugu 1930. urtean Errenderian eratu zuten olerki sariketaren bildumari egin zion hitzaurrean ziona: «Oraingoan, euskalduna, gure izkera apaindu eta aberastu bearrean gera. Eusko-elertia oparotsuenetakoa ez bada ere, ez da askok uste lezateken bezin argal eta makala. Euskaltzaleak, alaz guztiz, gure elertiari mendu gazteak txertatuz sendotu nai lukete. Ortarako biderik egokiena ordea, elerti gaiari eragitea zaigu. Goitar indar meea, almen-biotzetan, darabilkiten gazte azkarrak bai bai-ditugu». Eta, esaldi horren ondorean holako ideiak agertuko zituen: «Olerki opari-ugaritsu gabe euskera ez da ernaituko, iñungo izkerarik poesi-neurtitzik gabe garatu eta sendotu ez dan bezela... Izkera-langille beargrenekoak, olerkariak dira...». Eta aurrerago ere jarraituko du esanaz: «Izkera guzieren lurraldeetan sasi eta larrak garbitu dituztenak, soroetan azia lendabizi erain dutenak olerkariak izan dira».

Horregatik, nere aldetik, behin eta berriz errepikatuko dut: literatura lantzen ez duen herriaren hizkuntzak, ez duela etorkizunik.

Baina, zenbait ahalmen lortu dugun garaian, gure kultur ahulezia nabarmen ageri da. Hizkuntza baten ondasuna literatura izanik ere, euskal idazleei laguntza emateko plangintzak,

nonbait gerorako utziak ditugu. Zeren, oroi Lizardi berak hortaz ziona: «Euskerak eman digu erri-izena. Euskera da gure bereiz-alderik (*hecho diferencial-ik*) nabariena. Euskerak etxekotu gaitzake oraindik senide guztiok: euskera-gabetzeak arrotz».

Eta euskararen ondasun gordailua, behar orduetan elikadura eskainiko digun gordailua, literatura lantzean dugu. Gure irrati, zinema eta telebista nahi baldin baditugu, ezina iduritzen zaigu itzulpen hutsez ibiltzea, arrotz kulturaren menpe erortzerik nahi ez badugu. Beraz, gure literatura indartu, ondasunez gaurkotu eta aberastuz, bertan aurkituko dugu euskaldun senetikako kulturgintza, beti hartzaile eta zordun izan gabe, guretik besteengana emanaz eta hizkuntzaren altxorra zainduz.

Garai hartan ere halako asmoak bultzatzeko asmatua zen Euskaltzaleak elkarte, eta oso ongi hornitu zituzten olerki lehiaketa haiek, egitura egoki baten barnean. Zazpi urtez egin ziren eta uzta aberats jasotzen ari zirelarik gerra zibilak eten zuen ekintza bikain hura. Ospatzen zen hiri bakoitzean idazlearen baten gorazarrez prestatzen zen, hitzaldiekin eta jolasekin herriari parte harreraziz. Hots handia izaten zuten eta euskaldunagan literatur irakurketarako egarria sartuz. Lehen lehiaketa, esan bezala, Errenderian ospatu zen Luis Jauregi «Jautarkol» zenaren *Biozkadak* liburua aurkeztuz. Aitzol bera izan zen hizlari, liburu aurkeztuaren aburuz. Eta, urte hartako saria Esteban Urkiaga «Lauaxeta»k irabazi zuen «Maitale kutuna»-rekin. Lizardi ere partaide izan zen, lehenari zorrik gabeko hiru olerki laburrekin: «Agur!» (*Maitea* zeritzan poemaren zati bat), «Paris'ko txolarrea» eta «Otartxo utsa» aurkeztuz. Partaidetza haregatik hara zer zion Aitzolek: «Euskerari bide berriak idekitzearren, bide xiurrak utzita zabaleera jo dezan, almen bikañeko olerkariak agertu zaizkigu, Agirre jauna, Lizardi izenordez, eta Tapia'tar Alexander, Iruña'koa».

Lauaxeta, garai hartako olerkaririk ikasienetako bat izan zen. Bere gogo guztia irauli zuen olerkaritza berritzez eta indartzez. Olerkari ikasitza jotzen zuen Aitzolek ere, aipatu dudana hitzaurre hortan ez ezik *Bide barriak* (1931) zeritzan liburuari egin zionean ere bai. Hortarako, modan jarriak ziren frantsez poeten jarraitzaile jartzen zuen: nola Jammes hala

parnasisten eskolaren sortzaile zen Baudelaire. Baina, egia esan, Aitzolek aipatzen ez bazuen ere, Espanian bertan piztu zen beste modako batzuri ere jarraitzen ziela esango nuke, 27. balaunaldikoeri (*Generación del 27*). Arrats-Beran liburuko «Langille eraildu bati», gaia bestelakoa bada ere, García Lorca-ren *Antonio de los Camborios*-en egiturazkoa bait da. Gaia ordea, langileria arazoko olerki sozial horietakoa zen Lauaxetarena, Espainiako Miguel Hernandez-i aurea hartuaz. Hori bedori dugu Lauaxetagan gai berritze kez karen adierazgarri.

Urrengo urteko olerki lehiaketa, 1931koa, Tolosan bertan ospatu zen, Emeterio Arreseren omenez. Bonifazio Etxegaray izan zen hizlari, Arreseren obra kritikatu, eta urte hortako olerki saria Lizardik jaso zuen «Baso-Itzal» zeritzan olerkiarekin. (*Urte giroak ene begian* poema hunkigarriaren zati bat zen).

Handik laster agertu zen *Biotz-begietan* liburua. Orixe zenak izan zuen Lizardigan zer ikusirik, euskarazko orraztape nez gainera lehiaketa haietan parte har zezan eta liburu hori argitaratzen, bere hitzaurre jakintsuz. Hala aitortzen zuen *Itz-lauz* liburuaren hitzaurrean jasotzen den esaldi hartan: «Ni izan ez banintza, oraindik argitara gabe zegoan Lizardiren liburu txoragarri ori. Egia esan, ni izan ez banintza Yainkoak besteren bat sortuko zun; baña ni izan naizelako ez al daukat pozbiderik? «Etxeak bear ta bideak ekarri», dio esan zaarrak. Arentzat ontan ni ekarri nindun...».

Lizardiren olerkari balioak ez dira erraz neurtzekoak. Hala ere, Karlos Otegik lan ederra burutu du, euskarak inoiz eman duen olerkaririk handienetakoaren azterketaz. Aitzolen gidaritzapean mugitu zen Euskaltzealeak elkartearen ekintza inguruan loratu zen Lizardi ere; han nabarmendu zirenetatik ere aski olerkari berezia. Bere gogotik sortzen zitzaizkion olerkiok, gogamen aberatsa zuen eta ekarria ere halakoa; sorke tarako ahalmen berezia, irudimentsua, ikuspegi berezia zuena eta txukun adierazten zekiena. Hizkuntza bera, labur esaldiz, idea osatuak, edertasunez jabeturik, hizkuntza poetikoan ino ri zorrik gabea.

Lehiaketa haiek berritasuna, bizkortasuna eta bizitasuna ekarri zioten euskarari. Partaideen arteko ziren, besteak beste,

Orixe bera, Tapia-Perurena, Txomin Jakakortajarena, Jautarkol, Imanol Enbeita (Urretxindorraren anaia), A. Ezenarro, A. Zugasti eta abar. Baina, lehiaketa haiek bultzaturik, izen handia hartzera heldu ziren olerkari gazteagorik ere bazen; horien artean: Loramendi, Zaitegi, P. Etxeberria, S. Onaindia, Bingen Ametzaga, E. Erkiaga eta galdu berri dugun J. I. Goi-coetxea «Gaztelu».

Ekintzaren zuzpertzaille zen Aitzolentzat ohorerik handienetakoia izanen zen, neurri handi batean behintzat, zuzpertzear-tatik agertu zirela olerkari berri on asko eta beren artean ez ezik euskal literaturaren historian ere gailur erpinean jartzea merezi duen Lizardi ospetsua.

Juan SAN MARTIN

Jain-andreak

Euskaltzaindiak Lizardi euskal hizteari eskaintzen duen gure aldi matetokor honetan, beharrezkoa da bere lan literarioa alpatzea eta gaur-giroki behinik behin azterteza.

Milatu batzuen muga estuaren barruan ezin da Lizardiaren lan berrira baina nahietsua osoki azaldu, bera; itsu baten beharrez arakatzeko sakona egitea ez denez gero, oinarritzeko ohar batzuk bainuk sarkeztera mugaturko gara gure idazkaren erantzun tarte berrak eskainiz, bera baita, eta ez gu, gaurko olin-pietera ardatza.

Errengunetarako ikuspegiak

Lizardiak hiru idazmota landu zuten bereziki: prosa molda-teneko artikuluak, esatean eta poesia. Artikulu salazko bertan dago eta gure hizburua egunkari, aldizkari eta hitzaldi-erakunde-erakundeetako zenbait artikuluaren bidezkoa. Beste erakunde, in-terakzio garrantzitsuak («Lafu» in «Irak», Etxepare eta alfonso-erakundeak) eta beste bat frantsesetik izanila (in sargak).

Beste aldean, orain, esatean eta prosa utzirik, «Etxepare-erakunde-erakundearen olerkiak» liburuetan jasotako poesia-erakunde